

Zgodovina spola, zgodovina žensk

Gisela Bock

V zgodovino je, po tradiciji, štel le tisto, kar so storili moški, za kar so trpeli moški, kar so napisali moški. Moško izkustvo tako v zgodovini kot o zgodovini je bilo enačeno s »splošno zgodovino«, z zgodovino »na splošno«. Vse to je, na primer, leta 1911 zbral Eduard Fueter v začetnem poglavju svoje znane knjige *Geschichte der neueren Historiographie*, ki še vedno ne sme manjkati na knjižnih policah. Fueter je postavil začetek historiografije v štirinajsto stoletje, ko sta izšli deli *Liber de viris illustribus* Francesca Petrarce in *De claris mulieribus* Giovannija Boccaccia; slednje skupaj s prvim delom pomeni zbirko biografij slavnih žena. To je Fueterja spodbudilo k naslednjemu komentarju: »Spoznanje, da Petrarca piše le o moških, je bilo nenavadno, zato sem prišel do sklepa, da čast in junaštvo zahtevata tudi svojo žensko plat.« Po Fueterju Petrarca ni opisoval moških, ampak »generale in politike« in potemtakem »vojaško in politično oblast starega Rima«. Boccaccio pa je, ko je pisal o ženskah, »zapustil področje zgodovine na splošno«.¹

Ženske niso bile neopazne le v zgodovini politike, vojaštva in države - *Geschichte des Haupt und Staatsaktionen* - ampak tudi v drugih historiografskih področjih. Tale primer je, recimo, sodobnejša »socialna zgodovina« ali »novejša socialna zgodovina«, kamor sodi tudi novejša zgodovina delavskega gibanja od šestdesetih let naprej: zgodovina »povprečnega človeka« ... Uporaba jezika razkrije tole: »povprečna ženska« = prostitutka.²

Osamljena in najpomembnejša, vendar ne edina gonilna sila pojava zgodovine žensk je bilo žensko gibanje od šestdesetih let naprej. Lahko bi rekli, da se je od tedaj žensko gibanje v veliki meri preoblikovalo v gibanje *študij* o ženskah. Kar zadeva *zgodovinske* raziskave o ženskah, že od začetka ni šlo zgolj za to, da bi ženske dodajali k običajnim zgodovinskim temam ali jih vključevali v že tradicionalne historiografske kategorije. Te raziskave so predvsem skušale implicirati novo vizijo zgodovine in o zgodovini. Med tipične značilnosti takšne nove vizije sodijo tudi naslednje:

1. V principu se historiografije lahko in tudi se ukvarjajo z vsemi področji zgodovine in družbe: s takšnimi, na katerih so prisotne le ženske (npr. z ženskimi organizacijami, žensko kulturo, modernim gospodinjstvom), ali na katerih so ženske v večini (s čarovništvom in oskrbo revnih), ali kjer jih je bilo toliko kot moških (družina,

Objavljeno besedilo je prevod predavanja, ki ga je imela Gisela Bock z Evropskega univerzitetnega inštituta v Firencah na povabilo Filozofskega inštituta v Ljubljani 27. februarja 1989.

1. Eduard Fueter, *Geschichte der neueren Historiographie*, München/Berlin 1911; 1925, str. 6-7.

2. Cf. Lyndal Rape, P&P 1986

spolnost, razredi, mladostne in starostne skupine, etnične manjšine), ali s področji, na katerih so bile v primerjavi z moškimi v manjšini (delo v tovarnah, prostitucija, historiografija), ali pa sploh niso bile udeležene (kot npr. pri t.i. »splošni« volilni pravici v devetnajstem stoletju).

2. Iz t.i. »splošne« volilne pravice lahko glede zgodovine žensk sklepamo, da ta ni prav nič manj pomembna kot zgodovina moških in da bi jo morali šteti za ravno tako »univerzalno« in »splošno« kot zgodovino človeštva. Zgodovina žensk za zgodovino ne pomeni le »posebnega primera« ali »posebnega problema«. Vendarle še vedno prevladuje njena obdelava kot »posebnega primera« in ta je opazna v bogastvu izrazov kot »frauenspezifisch«, »'specifically' female«, »la 'specificité' feminine«, »la 'specificita' female«. Problem pa tiči v dejstvu, da *po eni strani* spoznavamo, da je bila »splošna zgodovina« vse do sedaj »specifično moška«, *po drugi* pa, da mora biti zgodovina žensk splošna ravno toliko, kot to velja za zgodovino moških.

Seveda je problem odnosa med univerzalnim in specifičnim dokaj zapleten. Problem t.i. »splošne« volilne pravice so skušali rešiti s spremembo terminologije in tako danes večina zgodovinarjev uporablja izraz »splošna volilna pravica za moške«, vendar to ne zadostuje, saj gre za *contradictio in adjecto*.

3. Tretja značilnost zadeva zgodovinske metode, tehnike in pristope. Historiografinje lahko uporabljajo vsako zgodovinsko metodo, tako biografijo, kulturno, ekonomsko in politično zgodovino, zgodovino vsakdanjega življenja, mentalitet in idej, pa tudi metode socialne zgodovine, kot npr. zgodovino družine, proučevanje mobilnosti, historično demografijo in oralno zgodovino, vendar le, če jih ne uporabljajo samo z razrednega vidika, ampak tudi z vidika spola. Originalnosti zgodovine žensk in spola seveda ne bomo našli v metodah, ki jih ta uporablja, ampak v vprašanjih, na katera odgovarja v njenih perspektivah, v novih virih, iz katerih črpa, in v reinterpretacijah tistih virov, ki jih že poznamo.

4. Četrto značilnost lahko povzamemo z besedami Joan Kelly, leta 1982 umrle ameriške zgodovinarke in raziskovalke renesanse. Problem, je zapisala leta 1976, ni le ta, »da bi ženske vrnili zgodovini«, ampak bi morali predvsem »zgodovino vrniti ženskam«.³ Povedano z drugimi besedami, ne gre za problem žensk v zgodovini, ampak za problem zgodovine žensk, za problem njihovih izkustev tako v zgodovini kot o zgodovini - o zgodovini, ki je, čeprav ne neodvisna od zgodovine moških, vendarle samosvoja, saj gre za zgodovino žensk kot takih. Ženske namreč svojo zgodovino imajo, in ta je drugačna od zgodovine moških. In ravno zaradi tega, ker je »drugačna« od zgodovine, kakršno se običajno učimo, si zasluži, da si jo pobježimo ogledamo.

5. Peta značilnost se nanaša na sedanje razprave o tem. Avtonomija zgodovinarok, o kateri sem govorila - razlika med žensko in moško zgodovino - še ne pomeni, da imajo vse ženske enako zgodovino. Prav tako kot je lahko raznolika za moške, je lahko raznolika tudi za ženske. To je bogato dokumentirano v številnih publikacijah, ki so izšle v zadnjih dvajsetih letih. Zavedanje, da v zgodovini žensk in moških obstajajo

3. Joan Kelly-Gadol, "The Social Relation of the Sexes Methodological Implications of Women's History", *Signs* 1/4 (1976), str. 809-24, gl. str. 809. Ponatis v Joan Kelly, *Women, History and Theory*, U. of Chicago Press, Chicago/London 1984.

»drugost«, »razlika« in »neenakost«, sta dopolnila spoznanje in zgodovinska študija drugosti, razlik in neenakosti med ženskami. V tem smislu, na temo o »piccole e grandi diversita«, je leta 1981 izšel članek v reviji za zgodovino žensk *Memorii*. Ali drugače, domneva, da so vsem ženskam njihova zaznavanja, izkustva in situacije skupni in enaki, prikazuje historično dejanskost v napačni luči. Zgodovino žensk lahko dojamemo le v množini, nikakor pa ne v ednini.

Navedla bom dva primera o razliki med žensko in moško zgodovino, obenem pa bo to tudi zgled za razlike med ženskami:

V šestnajstem stoletju so v Italiji začele nastajati nove oblike »pomoči revnim«. Študije v tradicionalni historiografiji so se v glavnem osredotočale na dejstvo, da so »telesno zdrave«, »tuje« in »profesionalne« berače preganjali iz mest in da je bilo to povezano s spreminjajočim se odnosom do revščine. Revščine niso nič več imeli za posnemanje Kristusa, ampak prej za greh. Ob natančnem proučevanju tega dejstva pa postane jasno, da so bili berači »zdravega telesa«, »tujci« in »profesionalci« skoraj izključno moški, osebe, deležne oskrbe na novo osnovanega mehanizma za pomoč revnim, pa ženske. In slednjih iz mest niso preganjali, ampak so jim ponudili zatočišče v za to ustanovljenih zavodih, t.i. *conservatorijih*. Pri spremembi odnosa do ženske revščine je šlo v primerjavi z moškimi berači za nekaj drugega: žensko revščino so imeli za posledico izgube ali pa grozeče izgube »ženske časti«. To *onore femminile* so razumeli kot integriteto spola, bila je socialni kriterij, ki je veljal tudi za vse druge ženske. V novejših obdobjih je bilo torej žensko izkustvo revščine in pomoči revnim drugačno od izkustva moških; šlo je namreč le za izkustvo manjšine, ne pa vseh žensk, in izkustvo te manjšine so povezali s socialno podobo in socialno stvarnostjo oseb ženskega spola kot celote.

Drugi primer pa izhaja iz mojih raziskav ženske zgodovine in rasizma v nacionalsocialistični Nemčiji, še posebej pa prisilnih sterilizacij. Zakon o sterilizaciji je izšel leta 1933 in je bil sestavni del nacionalsocialističnega rasizma, ki je, kot pač vsaka od oblik rasizma, ljudi uvrščal v kategorije glede na njihovo t.i. »vrednost«, na bitja »nižje« in »višje« rase. Ljudje »nižje« rase otrok niso smeli imeti in zato bi jih bilo treba sterilizirati; bili so le objekti antinatalne politike. Steriliziranih je bilo okrog 400.000 ljudi, to je odstotek vseh potencialnih roditeljev. Polovica jih je bila ženskega spola, polovica pa moškega. Pa vendar je bilo izkustvo žrtv sterilizacijske politike drugačno in pogojeno s spolom.

1. Sterilizacija je pomenila telesni poseg, ki je bil za ženske veliko bolj dramatičen (salpingektomija) kot za moške, in okrog 4.500 žensk je umrlo že med operacijo. Lahko bi rekli, da je sterilizacija pripeljala do prvih z rasizmom pogojenih množičnih umorov nacizma, katerih žrtve so bile predvsem ženske.

2. Tudi dejstvo, da si brez otrok, ženskam ni pomenilo isto kot moškim. Veliko žensk je potem, ko so zvedele, da jih bodo sterilizirali, skušalo zanositi, in ta pojav se je tako razširil, da so mu oblasti dale posebno ime: »Trohschwangeschaften«, »nosečnost iz kljubovanja«. Takšni »Trohschwangeschaften« so bili eden od glavnih motivov za uvedbo splava iz evgeničnih in rasnohigijskih razlogov leta 1935. Torej so na tako imenovanih »ženskah nižje rase« izvajali neprostoovoljne splave in prisilne sterilizacije.

3. Sterilizacija pomeni ločitev spolnosti od prokreacije, in v tem smislu je imela sterilizacija za ženske prav specifične posledice: ženske, o katerih se je razvedelo, da so jih sterilizirali, so bile pogosto žrtve posilstev.

4. Sterilizacijo so predpisovali po psihiatričnih kriterijih, najbolj pogosti razlogi so bili slaboumnost, shizofrenija, maničnodepresivna blaznost in epilepsija. Tudi v teh primerih so diagnoze ženskam pomenile druge stvari kot moškim. Pri ženskah so tako upoštevali odstopanje od norm, predpisanih za ženski spol, kot npr. delež ženske v gospodinjstvu, na delovnem mestu, pri skrbi za otroke in heteroseksualnosti. Pri moških pa je šlo za odstopanje od norm, predpisanih moškemu spolu, najpomembnejši kriterij pa je bil njihov učinek na delovnem mestu in sposobnost socialnega napredovanja.

5. Za sterilizacijsko politiko je stala mogočna propagandna kampanja, katere stalno ponavljajoči se moto je bil: »abnormalni« in »socialno nižji« ljudje otrok ne bi smeli imeti. Ta kampanja je bila v veliki meri naperjena neposredno proti ženskemu spolu. Še posebej so se spravili nad ženski karakter »materinske ljubezni«, »Mutterlichkeit«, in nad splošno razširjeno mnenje, da imajo ženske neko specifično nagnjenje, da pomagajo neboglenim in šibkim, na splošno pa kar vsem ljudem. Govorili so, da je takšna »materinska ljubezen«, »ženska skrb«, »najhujši greh proti naravi«. Tako je nacionalsocialistična propaganda radikalno popačila podobo ženskega spola. S tem se je ukvarjalo tudi že zgodnejše žensko gibanje od preloma stoletja naprej.

Zdaj ni čas, da bi se detajlno posvečali problemom zgodovine žensk in odnosov med spoloma. Lahko pa nekatere od teh aspektov strnemo v naslednje:

1. Med strategiji, razsodniki in aktivisti v nacirasizmu so bili skoraj izključno le *moški*.
2. Polovica vseh žrtev nacirasizma je bila ženskega spola. V tem pomembnem smislu so z njimi ravnali »enako« kot z moškimi - s tem da so slednji pač bili posebna skupina: prisilne sterilizacije, prisilno delo, pokoli. Vendar sta bili rasistična politika in tudi izkustvo žrtev za moške in za ženske žrtve *drugačni*.
3. Obenem moramo poudariti, da sta se položaj in izkustvo žensk, podvrženih rasni diskriminaciji, *dramatično razlikovala* od položaja in izkustva žensk, ki so bile po rasi več vredne.

Zgodovina spola

Iz tega primera je lahko jasno razvidno, da nas ženska zgodovina ne vodi le do zgodovine žensk, ampak daleč prek nje. Pelje nas lahko v nova spoznanja o družbi kot celoti, o ženskah in prav tako o moških, o spolno specifičnih strukturah, izkušnjah in razpravah. Zgodovina žensk se tiče celotnega človeštva in ne le polovice ljudi. Najpomembnejši korak pri povezovanju zgodovine obeh polovic, pa tudi pri povezovanju z zgodovino na splošno, je bil storjen s konceptualizacijo žensk kot socialne skupine, to je kot spola, zaradi česar so tudi moški postali očitna seksualna bitja. Od srede sedemdesetih let naprej se je spol uveljavil kot *osnovna kategorija socialne, kulturne in zgodovinske stvarnosti, zaznavanja in znanstvenega proučevanja*. Na spol ali na spolnost se zdaj ne gleda kot na nekaj samo po sebi umevnega: na očitno

zadevo, na dejstvo, ki je dano že *a priori* ali po naravi. Prej kot za to gre za socialna, politična in kulturna dejstva, ki jih ne bi smeli zreducirati na zunanje zgodovinske dejavnike ali pa še celo ne na posamezen in enostaven, enostranski in inherenten vzrok ali izvor.

Ko govorimo o spolu kot o »kategoriji«, mislimo s tem na konceptualno formo socialne in kulturne analize, na način, kako zaznavamo in označujemo ljudi in njihove medsebojne odnose. Pri tem je treba opozoriti na tisto, kar je večina avtorjev, ki se je ukvarjala s proučevanjem žensk in spola, še posebej poudarjala: da so te kategorije »kontekstualno specifične in kontekstualno pogojene«.

Kategorija »spol« spodbija tradicionalno historiografijo v bistvu na dveh ravneh: prvič, ko kritizira seksualno slepoto tradicionalne historiografije, ki iz zgodovine izključuje ne samo ženske, ampak vse odnose med spoloma; in drugič, ko oporeka zreduciranju odnosov med spoloma na enostavne modele in še posebej na »biološke« modele.

Zdi se, da se biološki jezik navezuje na nekaj, kar je nesocialno, predsocalno ali pa predmet naravoslovja. Pogosto se uporablja za telesno dimenzijo ženskega izkustva, takšnega kot je recimo materinstvo. Vendar je »biologija« tako v tem kot v drugih pomenih prej metafora in sama po sebi sociokulturološka kategorija. To lahko prepoznamo v dejstvu, da jasno implicira protižensko razpoloženje, saj je pogosto rabljena v zvezi z ženskim spolom, praktično nikoli pa v zvezi z zgodovino moškega spola.

Po drugi strani pa ima »biologija« svojo lastno zgodovino. Izraz so vpeljali francoski in nemški učenjaki v začetku devetnajstega stoletja in je sprva imel celo pahljačo pomenov, od katerih jih nekaj danes ne uporabljamo več. V modernem pomenu so ga začeli na splošno uporabljati nekje na prelomu tega stoletja. Lahko bi rekli, da pred letom 1900 »biologije« sploh ni bilo.

In tretjič, »biologija« je socialna kategorija specifične vsebine, saj gre pri tem za koncept, ki se nanaša na *človeško vrednoto*. Še bolj specifično gre za prisposodobu, ki označuje, da nam ta *manjka*, torej za neko »manjvrednost«, *Minderwertigkeit*. Zato so besedo biologija uporabljali za tista področja in dejavnosti, ki jim je bila v življenju žensk določena manjša vrednost kot pri moških dejavnostih - gre na primer za porod, vzgojo otrok in gospodinjska opravila, ki jim v bistvu ni bil priznan status dela, čeprav je v tradicionalni nemški ginekologiji izraz *gebäranarbeit* široko uporabljan, v angleški, francoski in italijanski pa je porod prav tako opisan kot delo (*labour, travail, travaglio*). »Biologija« pa implicira ovrednotenje tudi iz nekega drugega razloga: prvotno se namreč ni nanašala le na ženske, ampak tudi na druge socialne pojave, ki so bili izločeni pozneje iz »socialnega«; tako na primer socialni problemi »duševno bolnih« in »slaboumnih«, bolnih, življenja in smrti, telesa in utelešenja, etničnih skupin in ras. Rasistično pojmovanje »biologije« nam še posebej veliko pove prav o njeni seksistični verziji, tako o tisti, ki se je razvila simultano, kot tudi o tisti, ki se z njo delno prekriva.

Očitno je, da ljudje črne rase »belcem« fizično niso »enaki« v vseh pogledih in da se vsaj na en način »razlikujejo« od njih. Očitno je, da ženske v vseh pogledih niso »enake« moškim, ampak da se od njih »razlikujejo« v štirih, petih ozirih. Vendar ta

delna in fizična »razlika« ni razlog in tudi ne pojasnilo za odnos med belci in »tujimi« rasami. To velja tudi za odnos med enim in »drugim« spolom. Seksizem in rasizem ne izhajata iz fizioloških razlik; nekatere fiziološke razlike služijo prej za opravičilo obstoječih socialnih odnosov, še posebej odnosov razmerja moči. Sociokulturološki smisel je tudi njihov poglavitni smisel; prav tako pa je sociokulturološki konstrukt tudi sama »biologija« rasnih in spolnih »razlik«. »Razlike« so metafore za dejanske ali pa le domnevne življenjske stile. Podobno strukturo, predstavljeno v socialni in kulturni kategoriji »biologije«, imata tudi moderni rasizem in seksizem. Pri obeh gre za to, da »tujce« ali »druge« uvrščajo v »nižjo« skupino, ne priznavajo jim niti pravice do »enakosti«, prav tako pa tudi ne - kar je verjetno še pomembnejše - pravice do »različnosti«, ne da bi bili zaradi tega tudi kaznovani. Ali povedano z drugimi besedami, izvajajo diskriminacijo nad tistimi, ki dejansko ali domnevno živijo, morajo živeti, hočejo živeti »drugače« - vsaj kar se telesa, duha, čustev, tj. kulture tiče - kot skupina, ki postavlja kulturne norme in vrednote.⁴

Naj končam s spolom kot kulturno kategorijo in povem nekaj besed o *spolu kot socialni, kulturni in zgodovinski stvarnosti*. Na to stvarnost je treba gledati kot na kompleksen sklop odnosov med ljudmi in skupinami ljudi, ne pa kot na nespremenljivo stvar. Več ameriških avtoric, med njimi tudi Jane Feax, Sandra Harding in Joan Scott, poudarja *družinski značaj* predmeta študij o spolu in zgodovini spola ter potrebo po »razmišljanju v odnosih«. Ko govorimo o teh odnosih, ponavadi skoraj izključno mislimo le na odnose med ženskami in moškimi, z integracijo zgodovine žensk v splošno zgodovino pa razumemo povezovanje ženske in moške zgodovine. To pa je le eden od mnogih vidikov zgodovine spola, saj se ne ukvarja le z odnosi med spoloma, ampak tudi s tistimi znotraj spolov. Zelo pomembno je, na primer, proučevanje odnosov med ženskami: med gospodinjami in hišnimi pomočnicami, med materami in hčérami, med materami, dojljami in babicami, med socialnimi delavkami in revnimi ženskami, med misionarkami in pripadnicami koloniziranih narodov, med paznicami v nacionalsocialističnih koncentracijskih taboriščih, med prijateljstvi med ženskami in ženskem razmišljanju o odnosih med spoloma.

Da ni prav nič samoumevno gledati na zgodovino spola - še posebej v odnosu do žensk - kot na zgodovino odnosov znotraj spolov, je leta 1985 pokazal ugledni britanski zgodovinar Lawrence Stone. Kot strokovnjak za *družino, spolnost in zakon* deluje na področju, na katerem so odnosi med spoloma zelo pomembni in kjer predstavljajo ženske polovico skupine, ki je predmet naše raziskave.⁵ V članku »Samo ženska«, objavljenem v *The New York Review of Books*, se je postavil za boga zgodovinarjev in v zapis o zgodovini žensk prispeval »deset zapovedi«, ki - kar je presenetljivo, še posebej, ker gre za zgodovinarja - naj bi veljale »kadarkoli in kjerkoli«. Prva od

4. Cf. Gisela Bock, *Zwangsterilisation im Nationalsozialismus: Studien zur Rassenpolitik und Frauenpolitik*, Westdeutscher Verlag, Opladen 1986, pos. str. 61, 370.

5. Kljub temu je v indeksu le geslo "Ženska", "Moški" pa ne, kar pomeni, da moški šteje kot "splošen" primer, ženska pa kot "poseben": Lawrence Stone, *Family, Sex and Marriage in England 1500-1800*, Penguin, Harmondsworth 1970; 1979, str. 447. Sledi: Stone, "Only women", *The New York Review of Books* 32/6 (1985).

zapovedi pravi: »Ne piši o ženskah, razen če gre za odnos med njimi, moškimi in otroki.« Avtor je pravilno prepoznal nove pristope, ki se ukvarjajo prvenstveno z medsebojnimi odnosi in njihovo zgodovino. Ni pa mu uspelo uvideti, da žensk ne pogojujejo izključno njihovi odnosi do moških, da so odnosi med samimi ženskami ravno tako pomembni kot odnosi med ženskami in moškimi, da so otroci brezspolna bitja in da bi morali v zgodovino moških vključiti tudi njihov odnos do žensk.

Zgodovina spola kot zgodovina moških

Kaj pomeni proučevanje odnosa moških do pripadnic ženskega spola? Vse, kar je prej štel v predmet »zgodovine na splošno«, presojati s spolno zavedajočimi se in potemtaka z »moško specifičnimi« izrazi: zgodovina moških kot takih. Vprašanja, ki so se zastavljala v zvezi s spolom, so se osredotočala predvsem na ženski spol, na »žensko vprašanje«. Za moške pa se zdi, da v enaki meri, kot obvladujejo odnose med spoloma, tudi obstajajo nekje onstran njih. In medtem ko je reklo, da naj bi se zgodovina žensk navezovala na zgodovino moških, postalo že popolnoma vsakdanje, pa je bilo vse do danes kaj takšnega bolj poredko slišati za nasprotni spol. Vojaška zgodovina in zgodovina vojskovanj sta značilna primera; tu je šlo izključno za moške zadeve - konec koncev je vojskovanje v zahodnem svetu (ali pa vsaj v Evropi) pomenilo neposreden spopad med skupinami moških. Vendar se je o eksplicitno moško specifičnih vprašanjih na tem področju le redkokdaj govorilo; eno takšnih je recimo o povezanosti vojaštva in moškosti. Vrh tega so bile vojne velikega pomena tako za ženske kot za odnose med spoloma in znotraj spolov: spomnimo le na *seksualne vojne simbole, temelječe na spolu, in na jezik vojne*, ki nastopajo tako v osvobodilnih in državljanskih kot v napadalnih in obrambnih vojnah; na žensko gibanje pred prvo vojno, med njo in po njej in na nove oblike prostitucije, ki so se pojavile v prvem in drugem svetovnem spopadu.⁶

V nekaj zadnjih letih se je povečalo število »moških študij«, v katerih so se avtorji, večinoma moškega spola, ukvarjali s proučevanjem odnosov med spoloma in odnosov med moškimi. Nekateri od njih so raziskovali odnos med vojno in socialno sestavo moškosti in poudarjali, da slednjega ne bi smeli razumeti kot nekaj, kar je »biološko« dano. Tako zdaj moške študije potrjujejo stvari, ki so bile prikazane v ženskih študijah: da spolne norme in spoznanja o spolu niso zmeraj identični in da so podvrženi spremembam v toku zgodovine. Neki francoski zgodovinar meni, da moškost ni pomenila le moči, ampak tudi obžalovanje in trpljenje zaradi moškega devetnajstega stoletja. Očetovstvo je postalo glavno področje raziskav zgodovinarjev; inspiracija za nekatere od teh študij - tiste, katerih avtorji so moški - je poziv moškim, naj sodelujejo v ženskih izkustvih in delu (»Noseči očetje: kako lahko očetje uživajo

6. Sandra M. Gilbert, "Soldier's Heart: Literary Men, Literary Women, and the Great War", *Signs* 8/3 (1983), str. 422-50; Lela B. Costin, "Feminism, Pacifism, Internationalism and the 1915 International Congress of Women", *Women's Studies International Forum* 5/3-4 (1982), str. 301-15; Anne Wiltsher, *Most dangerous Women: Feminist Peace Campaigners of the Great War*, Pandora, Henley-on-Thames 1985; *Women, War and Revolution* (Ur. Carol R. Berkin in Clara M. Lovett), Homes & Meier, New York/London 1980; Francoise Thebaud, *La femme au temps de la guerre de 14*, Stock, Pariz 1986; Gisela Bock, "Keine Arbeit in diesem Sinne: Prostituierte im Nazi-Staat", v *Wir sind Frauen wie andere auch* (Ur. Pieke Biermann), Rowolth, Reinbek 1980, str. 70-106.

in doživljajo nosečnost in rojstvo»), ali pa sklicevanje na »pravice moških«, tendenco, ki se običajno resda ujema s feminističnimi zahtevami po pravicah žensk, večkrat pa jim je tudi nasprotna.⁷

Odnosi med spoloma in drugi sociokulturološki odnosi

Če na spol gledamo kot na sociokulturološki odnos, nam to omogoča, da vezi med spolom in neštetimi drugimi sociokulturološkimi odnosi spoznavamo v novi luči: recimo medrazredne odnose, odnose med generacijami, med etničnimi skupinami, odnose, ki nastajajo v družinskem krogu, in tiste med bogatimi in revnimi. Pomudimo se npr. pri razglabljanjih zgodovinarjev o odnosu med razredom in spolom. Ugotovitev, da je razred veliko bolj »pomemben« kot spol, je zelo pogosta: »Določene socialno relevantne skupnosti med ženskami konec koncev mogoče res so, vendar so pomembne, in to še vedno bolj, za razumevanje jaza in praktičnega življenja, izkustev in interesov večine žensk (njihovim podobnim izkustvom socializacije in izključevanju navkljub) konkretne in raznolike manifestacije, katerih izvor lahko najdemo v razredu. Ali pa morda mlada, izobražena aristokratinja iz glavnega mesta novoustanovljenega Bismarckovega rajha ni imela s svojim bratom iste starosti več skupnega kot s staro, ovdovelo sezonsko delavko s Poljske - poleti si je kruh služila na Saškem - ki je popolnoma nepismena živetarila v hudi revščini?«⁸

Ta podoba po potezah, ki zagotovo ne izhajajo iz razrednih razlik, vsekakor kaže na globoke in resnične razlike med obema ženskama. Žlahtna gospa je mlada, delavka pa stara; dama je izobražena, delavka pa ne zna ne pisati ne brati; ena ni poročena, druga je vdova; prva je Nemka, druga Poljakinja; gospodična živi v mestu, delavka na deželi. Toda starost, zakonski stan, etnično-nacionalni status in dejstvo, da ena izhaja iz mestnega, druga pa iz kmečkega okolja, še niso razredni kriteriji. To v devetnajstem stoletju ni mogla biti, vsaj ne v veliki meri, niti pismenost oz. nepismenost. Če naj bi podoba prikazovala, kako hudi so bili časi za delavke v primerjavi z aristokratinjami, jo lahko obrnemo na glavo in primerjamo npr. mlado, brezskrbno, nemško gospodinjo, ki je uživala v srečnem zakonu z delavcem nemškega rodu, nad katerim je dokaj dobro bedelo socialno zavarovanje, z revno vdovo, pripadnico propadajoče poljske podeželske aristokracije. In če nam tedaj podoba ne pove nič o odnosu med spolom in razredom, nam vendarle razkrije nekaj drugega, pomembnega: razlike v spolu so prav tako velike kot razredne razlike. Niti razred niti spol se ne nanašata na homogene skupine, še manj pa na nujne obveznosti solidarnosti.

7. Gl. npr. kritiko vzdrževalnin in pravice žensk do varstva otrok; oboje je bilo v veliki meri doseženo z zavzemanjem "starega" ženskega gibanja: Eugene R. August, *Men's Studies: A Selected and Annotated Interdisciplinary Bibliography*, Libraries Unlimited, Littleton 1985, skupaj z "Men's Rights", str. 38-42; "War and Peace", str. 49-56; "Women and Men", str. 74-84; "Masculinity", str. 85-104; "Expectant Fathers", str. 134-49. Cf. Alain Corbin, "Le sexe en deuil et l'histoire des femmes au XIXe siècle", *Histoire des femmes*, Editions Rivages, Pariz 1984, str. 141-54; Jacques Gelis, "Et si l'amour paternel existait aussi!", *L'Histoire* 31 (1981), str. 96-8; *The Father Figure* (Ur. Lorna McKee in Margaret O'Brien), Tavistock, London/New York 1982; Daniel Roche, "L'amour paternel à Paris au XVIIIe siècle", *Annales de Démographie Historique*, Éd. de L'Ecole des Hautes Études en Sciences Sociales, Pariz 1983, str. 73-80; Jochen Martin, "Zur Stellung des Vaters in antiken Gesellschaften, v *Historische Anthropologie* (Ur. Hans Sussmuth), Gottingen 1984, str. 84 sl.

8. *Id.*, "Frauengeschichte zwischen Wissenschaft und Ideologie", *Geschichtsdidaktik* 7/1 (1981), str. 99-104.

Spol je eden od razlogov nehomogenosti razredov, razred pa eden od razlogov za nehomogenost med spoloma.

Poleg tega ženske svoj razred doživljajo drugače kot moški. Delo je v bistvu organizirano (in tudi plačano) glede na razred, pa tudi glede na spol. Ravno v devetnajstem stoletju, obdobju, ko se je »razred« začel pojavljati kot socialna kategorija, je postalo gospodinjenje - delo žena za njihove može, otroke in druge družinske člane - osrednja značilnost življenja velike večine žensk vseh razredov. Brezštevilne študije na to temo kažejo, da hišnega dela, vsem pomembnim razredno pogojenim razlikam navkljub, ne moremo skrbiti na razredne koncepte, tako kot velja to za mnoga druga važna izhodišča v zvezi s spolom.⁹

Spolnospecifično izkustvo razreda ne zadeva le vprašanj v zvezi z gospodinjstvom, ampak tudi mnoga druga. To sta npr. prikazali Leonore Davidoff in Bonnie Smith, prva s primerom žena angleških podjetnikov v devetnajstem stoletju, druga s pripadnicami francoske buržoazije devetnajstega in dvajsetega stoletja. Razredno izkustvo teh žensk je temeljilo na spolu, ravno tako kot izkustvo moških istega razreda. Enako velja za delavke imperialne Nemčije: v primerjavi z moškimi iz istega razreda so med tistimi, ki so bili deležni pomoči za revne, imele t.i. nesorazmerno velik delež, zgodovina Bismarckovega socialnega zavarovanja pa je bila za ženske in za moške različna.¹⁰ Clarissa Graves-Perceval, potomka ene najstarejših angleških odličniških družin, nam bo zgled za predstavnice aristokracije. S poroko leta 1845 je njen mož Leopold Ranke, ugleden meščanski zgodovinar, postal edini upravitelj 2.300 funtov (kar ustreza približno današnjim 125.000 funtov) in se v zgodovino zapisal ne le kot eden najpomembnejših, ampak tudi kot eden najbogatejših zgodovinarjev.¹¹ Dve desetletji pozneje se je Ranke povzpel še više na plemiški lestvici in ta razredno specifični proces ima tudi svojo na spolu temelječo stran: če bi bil Leopold ženskega spola in Clarissa moškega, bi sicer ne bil tako bogat, s poroko pa bi vseeno pridobil nobleso. Torej je mož svoj odličniški status lahko prenesel na svojo ženo iz meščanskega plemstva, proces v obratni smeri pa ni bil možen. Lahko bi rekli, da so bile plemkinje nekako manj plemenite kot plemiči; ta ugotovitev velja npr. tudi za prej omenjeno berlinsko aristokratinjo in njenega brata.

Iz vsega povedanega lahko sklepamo takole: položaj vseh pripadnikov nekega spola je prav tako malo identičen kot položaj vseh pripadnikov nekega razreda. Vendar pa je spol, prav tako kot razred, »kontekstualno specifična in od konteksta odvisna« kategorija ter družbena realnost odnosov med družbenimi skupinami in znotraj njih.

Razglabljanja o »spolu -vs- razredu« se večkrat sprevržejo v nekakšno tekmo med

9. Za pregled novejšje literature o zgodovini gospodinjstva gl. Bock, "Scholars' Wives, Textile Workers and Female Scholars' Work: Historical Perspectives on Women's Lives", *Working paper of the European University Institute*, št. 86/231, Firence 1986.
10. Leonore Davidoff in Catherine Hall, *Family Fortunes: Men and Women of the English Middle Class, 1780-1850*, Hutchinson, London 1987; Bonnie G. Smith, *Ladies of the Leisure Class. The Bourgeoisies of Northern France in the 19th Century*, Princeton U.P., Princeton 1981; Ruth Koeppen, *Die Armut ist weiblich*, Elefant Press, Berlin 1985. Cf. tudi *Sex and Class in Women's History* (Ur. Judith L. Newton, Mary P. Ryan in Judith R. Walkowitz), Routledge, London/Boston 1983.
11. Gisbert Backer-Ranke, "Rankes Ehefrau Clarissa geb. Graves-Perceval", *Historisch-politische Hefte der Ranke-Gesellschaft*, št. 21, Göttingen 1967.

obema razsežnostima, pri katerih ne gre za iskanje interakcije med različnimi odnosi, ampak prej za ugotavljanje tega, katera razsežnost je »bolj osnovna«, »bolj resnična« in »bolj pomembna«. Za primer naj nam bo sedma Stonova zapoved: »Zgodovinske pomembnosti spola ne poudarjaj toliko kot oblastne moči, statusa in bogastva, pa četudi so vse ženske doživljale enako biološko usodo«¹². Kljub vsemu izjava, da so (navidezno) spolno nevtralni dejavniki pomembnejši od tistih, ki temeljijo na spolu (po Stonu sodijo sem »biološki«), ne upošteva dejstva, da je, gledano skozi zgodovino, vsak od teh dejavnikov za ženske pomenil nekaj drugega kot za moške, tako kar se tiče ženske kot posameznice, ženskih skupin ali pa ženske kot predstavnice enega od spolov. Kar se tiče npr. »moči« in »bogastva«, je stvar dovolj jasna - morda ne toliko glede prvega od obeh elementov, saj imajo moški običajno več oblasti kot ženske in nad slednjimi gospodujejo. Verjetno je bolj pomembno dejstvo, da imajo ženske pod površjem formalne razklanosti med spoloma svoje oblike moči, ki se pogosto kažejo v manj formalni obliki. Gre za moč - ali še boljše »moči«, kot pravijo francoski zgodovinarji - zelo raznolikih narav, kot recimo sodelovanje v oblikah moške moči, moč proti drugim ženskam, ženska samozavest. Študije o zgodovini žensk pa so prispevale k temu, da danes gledamo na »moč« kot na zelo razvejen in raznolik pojav.¹³ Spolno specifične razsežnosti, predstavljene v primeru »bogastva«, so še prav posebej očitne. Ženske kot socialna skupina so imele - vsaj v devetnajstem in dvajsetem stoletju - manjše prihodke kot moški vsaj v treh pogledih: kot gospodinje niso zaslužile prav nič, kot delavke nižjega in srednjega socialnega razreda so bile plačane manj kot moški predstavniki istih razredov, med zaslužkarji višjega razreda pa so imele zelo majhen delež (na zahodnonemških univerzah, na primer, je danes med profesorji zgodovine le do štiri odstotke žensk).

Lahko bi rekli, da vsak od sociokulturoloških odnosov ženskam lahko pomeni nekaj drugega kot moškim. Z izjavo pa moramo vendarle iti naprej, saj je vsak od le navidezno spolno nevtralnih odnosov med ljudmi z odnosi med spoloma tudi pogojen, odnosi med spoloma pa so sestavni element drugih medčloveških odnosov. Zgodovina religije je npr. od antičnih pa vse do današnjih bogov, če jo obravnavamo kot spolno nevtralno, v več ozirih nerazumljiva. Enako velja tudi za vprašanje o etničnih manjšinah - vprašanja o zgodovini žensk in spola v teh skupinah pomenijo v ZDA relativno dokaj razvito vejo ženskih študij. V zadnjem času so se v Zahodni Nemčiji lotili obravnave zgodovine Židinj, Romk in nasploh vseh žensk, ki so bile žrtve rasne diskriminacije. Gre za ženske, ki se ne razlikujejo le od drugih žensk v večini, ampak tudi od moških iz njihovih lastnih manjšinskih skupin. Po drugi strani je rasistični jezik prav obseden s spolom in spolnostjo in vsebuje značilno mešanico spolnosti, krvi in nasilja: sodobniki za nacionalsocialistično protijudovstvo so upravičeno trdili, da gre

12. Stone, "Only Women" (op. 5 zgoraj); podobno Puhle, "Historikerinnen", *Geschichte und Gesellschaft* 7/3-4 (1981), str. 388, ki je nedavno modificiral svoje stališče: "Frauengeschichte und Gesellschaftsgeschichte", v *Neue Ansätze in der Geschichtswissenschaft* (Ur. Herta Nagl-Docekal in Franz Wimmer, VWGO, Wien 1984 str. 133-36).
13. Michelle Perrot, "Les femmes, le pouvoir, l'histoire", v *Histoire des femmes*, Éditions Rivages, Pariz 1984, str. 205-222; Dauphin et al., "Culture et pouvoir", str. 282; cf. npr. Ruth Bordin, *Women and Temperance: The Quest for Power and Liberty 1873-1900*, Temple U.P., Philadelphia 1981; Susan Carol Rogers, "Female Forms of Power and the Myth of male Dominance", *American Ethnologist* 2/4 (1975), str. 727-56.

sočasno tudi za »seksualni antisemitizem«. Zgodovinarji evropskega in še posebej nemškega rasizma - ali še točneje: tisti, ki so postali njegove žrtve - so pokazali, da je »arijec« ali »Nordijec« v rasističnem svetovnem nazoru pomenil »zahodnjaka moškega spola«. Rasizma tudi ne moremo razumeti, če ne razumemo njegove spolne razsežnosti, ki je eden od njegovih sestavnih dejavnikov.¹⁴

In če analiza odnosov med spoloma ali seksizem vsebuje rasno analizo ali rasizem, potem pridemo do novih in neobičajnih rezultatov. Eden od takšnih bi lahko bilo tudi spoznanje, da posebna nacionalsocialistična politika do žensk ni temeljila - tako je prevladujoče mnenje - na »pronatalizmu in kultu materinstva«, temveč na antinatalizmu, na kultu očetovstva in moškosti in - kar je bil sestavni del nacionalsocialističnega »rasnega boja« - na množičnem iztrebljanju ne le moških, temveč tudi žensk.¹⁵

Naredimo povzetek: zgodovina niso le moška, ampak tudi ženska izkustva. Torej je ne bi smeli proučevati le z moške ali navidezno spolno nevtralne perspektive, temveč tudi s perspektive žensk in spola. Ni pa moj namen sugerirati, da bi zgoraj opisani postulat, ki pravi, da so drugi človeški odnosi bolj pomembni kot odnosi med spoloma, preprosto obrnili na glavo, tako da bi zastavili nasprotno zahtevo - da je spol pomembnejši kot vse drugo - tudi tedaj ne, če bi takšen maneuver našim čutom odprl pot do mnogih zgodovinskih odkritij. Prej zato bi želela predlagati, da na odnose med spoloma gledamo kot na enako pomembne, kot so vsi drugi človeški odnosi, da spoznamo, da odnosi med spoloma prispevajo in vplivajo na vse druge človeške odnose v enaki meri kot vsi drugi človeški odnosi prispevajo in vplivajo na odnose med spoloma. Vztrajanje pri hipotezi, da so drugi odnosi »pomembnejši kot tisti med spoloma«, je ideološko in zgodovinsko neproduktivno. Slednje spominja na Kasandro, kraljevo hčer, iz eseja Christe Wolf.¹⁶ Kasandra je sanjala, da bi lahko bila razsodnica v vprašanju, če bi luna ali sonce »sijala močneje«. Preprosta in modra ženska jo je poučila, da so bila njena razglabljanja zgrešen »poizkus najti odgovor na popolnoma absurdno vprašanje«. In ko je Kasandra končno doumela, da je »bila njena pravica ali nemara celo dolžnost zavrniti to vprašanje«, je ta uvid postal odločilen korak v njenem poskusu razumeti svojo lastno zgodovino.

Prevedel Miro Beg

14. George L. Mosse, *Rassismus*, Athenäum, Königstein 1978, str. 96, 103; Leon Poliakov, *Der arische Mythos*, Europaverlag, Dunaj 1977, str. 317; *Comité des Delegations Juives, Die Lage der Juden in Deutschland 1933*, Pariz 1934; ponatis Ullstein, Frankfurt a/M 1983, str. 468.

15. Cf. Bock, *Zwangssterilisation*, str. 17-18, 136, 299-300, 461-65; *id.*, Die "Anderen" und die "Gleichen": Geschlechterbeziehungen im nationalsozialistischen Rassismus, predavanje na svobodni univerzi v Berlinu, januar 1987. Cf. tudi Eberhard Jackel, "Nacionalsocialistični pokol nad Židi je bil nekaj enkratnega, kajti nikoli prej ni bilo države, ki bi se z avtoriteto svojih odgovornih voditeljev odločila in razglasila, da bo ubila specifično človeško skupino, brez izjeme, celo starce, ženske in otroke, in ki bi uresničevala to odločitev z vsemi razpoložljivimi sredstvi državne oblasti." "Die elende Praxis der Untersteller", *Die Zeit*, 12. september 1986.

16. Christa Wolf, *Kassandra*, Luchterhand, Darmstadt and Neuwied 1983, str. 100-101.